

még meg A. France-ról írott tanulmányát.

A két kötet műfajt summázó természetű és hasonló terjedelme, jellege is indokoltá teszi Grandpierre és Illés Endre esszéiről munkásságának összevetését. A különbség szembeszökő. Illés hajlamai szerint tökéletességekben gyönyörködik — Grandpierre (többnyire támadó) indulatait éli ki. (Legizgalmasab-

bak ebből a szempontból a Szabó Dezsőről, Márairól, Féjáról, Németh Lászlóról írott oldalai.) Illés azonban attól klasszikus mestere az esszének, hogy e munkáit is az írói becsvágy teljével írta — Grandpierre esszéi mintha nem mindig érnének fel legnagyobb regényei, novellái színvonalához. (*Magvető Könyvkiadó* 1969.)

BÁRÁNY LÁSZLÓ

HANKISS ELEMÉR: A NÉPDALTÓL AZ ABSZURD DRÁMÁIG

Hankiss Elemér izgalmas, gondolatébresztő és vitára serkentő tanulmánykötete a modern műelemzés problémáinak megoldásában kíván segíteni — számos vitathatatlanul helytálló, kitűnő megállapítása mellett vitatható alapállásból. Kötetének vezérelve az irodalmi művek mennyiségi vizsgálata, mely véleménye szerint a műelemzés egzaktságának legfőbb záloga. Egy jogosnak tűnő ellenvetés is felvetődhet azonban, melyet éppen Hankiss munkája látszik igazolni.

A probléma kettős: lehet-e csak kvantitatív eszközökkel vizsgálni az irodalomtudományban (Hankiss a történetiekkel összekapcsolt mennyiségi vizsgálódások mellett szinte csak ezeknek tulajdonít döntő jelentőséget), másrészt pedig ha nem, meddig maradhatunk a mennyiségek szférájában? Első pillantásra szinte semmi akadálya nincs annak, hogy akár az irodalomtudomány, akár más társadalomtudományok területén egyedül mennyiségi kutatásokat folytassunk, a mennyiségi és minőségi változások dialektikájának közismert törvényszerűsége, úgy látszik, feljogosít erre. Ha megfigyeljük azonban a társadalomtudományok és elsősorban az irodalomtudomány mennyiségeinek minőséggé válását, megvizsgáljuk, egyáltalán milyen mennyiségekkel, minnek a mennyiségével foglalkoznak e tudományok, a kérdés azonnal bonyolultabbá válik. Mert bár e területeken is a minőségi változások közvetlenül egységnyi alkotóelemek mennyiségi változásaiból tételeződnek, egységnyi alkotóelemek azonban (ez különösen vonatkozik az irodalomtudományra) sajátos módon maguk is minőségek, melyek ugyan visszavezethetők elemi mennyiségekre, mégis zsákutcába jutunk, ha a nagy alapvető mi-

nőségi változásokat csak ezeken keresztül vizsgáljuk, mert nem tekinthetünk el a közbeeső fokozat minőségváltától, mely mint olyan, már több alkotó elemeinek kvantitatív összegénél. Így pl. egy jelentés több mint az azt alkotó alapjelenségek összege, egy szó nemcsak hangokból áll, egy mondat nemcsak szavakból, szóvá, mondatá, értelmes jelentést hordozó jelenséggé (akár irodalmi mű egységnyi alkotóelemévé, alapminőségévé) hangalakján kívül a társadalmi konvenció, bizonyos fajta jelenséggé pedig más minőségekkel való pillanatnyi kapcsolata, s az olvasónak ehhez az egészhez, vagy magához az egyes jelenséghez való viszonya teszi. Ezek pedig így együtt már minőségi tényezők, melyek bonyolult, pusztán mennyiségi összegződésüknél éppen új minőségváltásban több összhangot jelentenek. Nyilvánvaló tehát, hogy ilyen körülmények között egyedül kvantitatív módszereket alkalmazni nem lehet; egy bizonyos ponton túl, az új minőséggé emelkedések pillanatában a jelenségek kvalitatív vizsgálata szükséges.

Mindent — úgy tűnik — Hankiss tanúságos kötete is igazolja, melynek legjobb, leginkább helytálló megállapításai éppen efféle minőségi ítéletek; az ezekre épülő részek a legizgalmasabbak. Ilyen pl. teljes egészében az első Hamlet-tanulmány. Egyébként azonban gyakran igen érdekes módszertani útmutatásokat nyújt csak, melyeket bemutatott mennyiségi vizsgálódásai alapján szűr le. E vizsgálódásokat a fentebb írtak jellemzik, általában alapminőségek mennyiségi összegzését végzi el, melyből szinte csak módszertani útmutatások vonhatók le néhány adalton kívül. (Második Hamlet-tanulmány.) Ha azonban ezeket az alapmi-

nőségeket kvalitatív vizsgálatoknak veti alá, izgalmas eredményre jut (*A vershelyzet*), akkor is, ha ezek egyike-másika olykor túlzottan általánosnak tűnik, mint pl. a címadó tanulmány végső megállapítása. Egészében véve a kötet jól példázza a kvantitatív vizsgálati módszerek helyét, szerepét az irodalomtudományban. Egy speciálisan minőségekkel foglalkozó, minőségi megállapításokra törekvő tudomány területén addig lehet mennyiségi kutatásokat végezni, amíg csak alapminőségek számszerű viszonyai vizsgálhatók. Hankiss e vizsgálataiból majdnem mindig adatszerű, vagy egészen általános, rendszerint kétértékű megállapításokat szűr le. Amint ezen alapminőségek új,

minőségi összegződését figyeljük, elkerülhetetlennek látszik a mennyiségi módszereknél jóval kevésbé egzakt személyes megfontolás (ahogy Hankiss nevezi: spekulatív intuíció) alapján történő értékelés, ami egyébként lehet mennyiségi adatok értékelése, interpretációja is, melyre szintén találhatunk kitűnő példákat Hankiss kötetében.

És bár úgy tűnik, e kötet módszere egymagában még nem oldja meg sikeresen a pontosabb, egzaktabb műelemzés problémáját, egyéb („minőségi”) eredményei mellett a maga nemében kitűnő útmutatást nyújt a további kutatások számára. (*Magvető Könyvkiadó 1969.*)

RITTER GÁBOR

LIPTÁK PÁL RAJZA